

У.І. Чарота (Мінск,
Інстытут мовы і літаратуры
імя Я. Купалы і Я. Коласа
НАН Беларусі)

РЭЦЭПЦЫЯ СПАДЧЫНЫ ДАНТЭ АЛІГ'ЕРЫ Ў ТВОРЧАСЦІ ЯЗЭПА ПУШЧЫ

Узровень развіцця і статус кожнай нацыянальнай літаратуры вызначаецца найперш уключэннем у сістэму літаратуры сусветнай: успрымае набыткі іншых нацыянальных літаратур, творча засвойвае іх, тым самым стымулюючыся, і ў сваю чаргу прапаноўваючы свае. Найвыразней гэта праяўляецца ў кантактах асобных пісьменнікаў, яскравым прыкладам чаго можа лічыцца стаўленне Язэпа Пушчы да волата італьянскай і сусветнай літаратуры Дантэ Аліг'еры.

Здавалася б, што можа спалучаць названыя імёны? Беларускі пісьменнік жыў у XX стагоддзі, вялікі фларэнційскі паэт на рубяжы XIII–XIV стагоддзяў. Хіба што, абодва былі ў апале. Ды гэта не самае істотнае. А ўсё ж такі ёсць. Пачнем з агульнай канстатацыі: для Язэпа Пушчы (Іосіфа Паўлавіча Плашчынскага, 1902 – 1964) Дантэ Аліг'еры быў неаспрэчным аўтарытэтам і найвышэйшай значнасці ўзорам ва ўсім. Скарыстоўваючы менавіта яго як самы доказы прыклад, беларускі паэт разважае пра сутнасць кантактаў паміж мастакамі слова, пра значэнне творчай пераемнасці, даказваючы, што няма нічога кепскага ў выкарыстанні вопыту папярэднікаў, наследаванні іх, бо «нават такі, як Дантэ, і то выбраў сабе Вергілія ў правадыры, заблудзіўшыся ў страшным лесе паэзіі і жыцця...» [1, с. 333].

Я. Пушча праблеме літаратурнай творчасці і яе рухаючай сілы прысвяціў артыкул «У абарону маладой паэзіі». З вышынні сённяшняга вопыту мы схільны лічыць, што тэкст гэты пісаўся пад прымусам альбо пад уціскам абставін. Аднак усё роўна варта прасачыць логіку аўтара, каб разабрацца ў змесце артыкула. Ацэньваючы свае «Лісты да сабакі», Пушча прызнаў, быццам бы, што гэта вынік «не зусім здаровых настройў» – «гэткая балючая, надрыўная паэзія», якая «нічога не мае агульнага з нашай радаснай, мужнай і вялікай творчасцю эпохай» [1, с. 340]. Сімптаматычна, што вытокі такой творчасці Пушча звязвае з «чорнымі нетрамі жахлівых настройў душы паэта». Больш таго, ён і напісанне «Боскай камедыі» тлумачыць тым жа: «Гэтымі лістамі я збочыў на сцежку, якая ўцякае ад жыцця ў чорныя нетры жахлівых настройў душы паэта; гэта тая сцежка, па якой ішоў і Верхарн у зборніках «Манахі» і «Чорныя паходні», гэта тая сцежка, па якой і Дантэ зайшоў аж у Пекла» [1, с. 340]. Такім чынам, беларускі паэт прызнаў (пасля нападка крытыкаў-вульгарызатараў вымушаны быў прызнаць) не толькі свае творы, але і «Боскую камедыю» сусветна прызнанага фларэнтыйца паводле пафасу і накіраванасці неадпаведнымі настройам савецкай эпохі. Наколькі нам вядома, гэта першы выпадак, калі геніяльны дантаўскі твор ацэньваўся з пункту гледжання спрошчанага актуальнасці – прычым у катэгарычна адмоўным сэнсе.

Яшчэ раз Пушча звяртаўся да Дантэ ў артыкуле 1928 года «Янка Купала. Збор твораў. Том чацвёрты: «Сон на кургане», «Адвечная песня», «На папасе», «Песня аб паходзе Ігара», «Гальяка» (перакл.)». Гэтая публікацыя змяшчае наступнае меркаванне: «Яно (беларускае літаратурнае адраджэнне – У.Ч.) не знайшло ў сабе мужнасці паўтарыць дантаўскіх слоў аб Гамеру: «Шануйце найвялікшага паэта, які ўзвіўся над другімі, быццам арал...», прыстасоўваючы ўжо іх да Гамера, Дантэ і Шэкспіра. Гэтымі словамі я ніколі не хачу сказаць, каб беларуская паэзія дваццатага стагоддзя ў сям'і еўрапейскай была нейкай старамоднай, архаічнай. Якраз не, яна б была самай маладжавай ад усіх іх і самай жыццярадаснай, калі б выцякала з антычных крыніц, а не з заброснеўшых затонаў расійскай і польскай літаратуры» [2, с. 310]. Тут цытатаю з «Боскай камедыі» беларускі пісьменнік заклікае літаратараў увязваць сваю творчасць з антычнасцю і еўрапейскім адраджэннем, каб пазбегнуць «малакроўнасці», зрабіць беларускую паэзію XX стагоддзя больш багатай, разнастайнай, здольнай да плённага развіцця.

Але прысутнасць спадчыны ў творчасці не абмяжоўваецца толькі вышэйзгаданымі фактамі. У артыкуле «Дантэ ў творчасці Язэпа Пушчы» А.А. Данільчык даволі грунтоўна разгледзела «духоўную блізкасць двух паэтаў», «супадзенне іх поглядаў на ролю мастацтва і мастака, іх грамадзянскай пазіцыі» – адным словам, наяўнасць тыпалагічных сувязей у Язэпа Пушчы і Дантэ Аліг'еры. Яна закранала таксама пытанні творчай рэцэпцыі, звяртаючыся да санетаў Я. Пушчы «Віно паэзіі» і «Дантэ Аліг'еры», а таксама верша «Красуйце вечна, кіпарысы». У першым прысутнічае такая вось алозія:

Каханнем трапятая санет Пятраркі,
І Дантэ пасылаў яго да любай.
Вышэй паднімем, хлопцы, ўгору чаркі!
Віно паэзіі мы п'ем і любім... [2, с. 103].

Не заглыбляючыся ў каментарыі, падкрэслім, што гэта спроба асэнсаваць значэнне паэзіі ў жыцці. А вось на санеце «Дантэ Аліг'еры» і вершы «Красуйце вечна, кіпарысы» мы павінны спыніцца, каб прааналізаваць іх больш дэталёва.

Прыведзеныя намі раней факты – што Язэп Пушча згадваў пра італьянскага пісьменніка ў сваіх крытычных артыкулах «Янка Купала. Збор твораў. Том чацвёрты: "Сон на кургане", "Адвечная песня", "На папасе", "Песня аб походзе Ігара", "Галька" (перакл.)» (1928), «У абарону маладой паэзіі» (1929), а таксама звесткі, што ён з 1930 года меў тэкст «Боскай камедыі» Дантэ – даюць падставы лічыць: яго знаёмства з творчасцю Дантэ Аліг’еры адбылося ў канцы 1920-х гадоў, а то і раней. Між тым, вобраз аўтара «Боскай камедыі» з’яўляецца ў вершах беларускага паэта праз чвэрць стагоддзя пасля гэтага – калі ён адбыў працяглае зняволенне і дачакаўся рэабілітацыі (у 1956 годзе). Так што, бяспрэчна, зусім не выпадковы ў яго творчай біяграфіі санет «Дантэ Аліг’еры», прысвечаны лёсу паэта ў выгнанні, драме сумленнага паэта-грамадзяніна і шчырага патрыёта, якога не прызнаюць улады роднай краіны. Вось гэты твор цалкам:

У тую ноч у небе зоры не гарэлі,
Дрымотны бор шумеў, каменні гнеў гартаў;
Сарваўся камень з дзікіх круч, прагрукатаў
Над светлай галавою Дантэ Аліг’еры.

Ідзе паэт у свет дарогаю выгнання,
Над галавой грывіць, не сціхнуў гневу гром.
Фларэнцыя не кліча сына ў родны дом,
Вэрона падымае ў сэрцы дух змагання.

Нясе паэт у свет народныя цяпенні;
Не лаўры у вянку, гараць жывыя церні,
Гарачым потам абліваецца чало.

Прыслухаўся, пачуў: у падарожжа клічуць
І поплич з ім ідуць Вергілій, Беатрычэ.
Над борам сонца узыходзіць пачало [2, с. 91].

Зведаўшы лёс, падобны дантаўскаму, і набыўшы самае што ні ёсць поўнае разуменне трагедыі паэта-выгнанніка, а таксама здольнасць глыбокага суперажывання, Язэп Пушча некалькі разоў вяртаўся да гэтага санета, дапрацоўваў яго. Прыведзены намі, больш за іншыя друкаваны, варыянт твора датуецца 15 студзеня 1957 года [3, Арк. 2]. Аднак у асабістым фондзе пісьменніка, які захоўваецца ў Беларускай дзяржаўнай архіве-музеі літаратуры і мастацтва, маюцца, акрамя гэтага, яшчэ два іншыя варыянты: адзін пазначаны датай «21/І 1957 г.» [3, Арк. 4], а другі – без даты [3, Арк. 5]. Гэты другі, дадатковы, варыянт перапісваўся, відаць, 25 студзеня 1957 года ці на дзень пазней, паколькі на адвароце таго ж самага аркуша знаходзіцца верш «Расхрыстаў сэрца і душу...», пад якім стаіць дата: «26/І 1957 г.» [3, Арк. 5 адв.]. Захаваліся яшчэ і чарнавыя накіды санета – без датаўкі [4, Арк. 10, 43].

Калі прааналізаваць змест санета «Дантэ Аліг’еры» з улікам усіх яго рэдакцый і аўтарскіх заўваг, то можна зрабіць выснову, што Язэп Пушча не толькі добра ведаў «Боскую камедыю» (пра гэта сведчыць выкарыстанне вобразаў Вергілія і Беатрычэ, змест якіх усвядомлены досыць глыбока), але і валодаў інфармацыяй пра жыццё паэта, яго блуканні, пакуты. Больш таго, беларускі паэт меў таксама досыць поўнае ўяўленне пра гістарычную сітуацыю дантаўскай эпохі, пра асяроддзе і нават пра суполкі і асоб, з якімі Дантэ Аліг’еры меў сувязі. Так, у санеце згадваецца не толькі Фларэнцыя, але і горад Верона, у якім выгнаннік-фларэнтыец некаторы час жыў і правіцелем якога быў яго сябар – Кан Грандэ дэлла Скала. Дадаткова паказальная дэталі: у чарнавых накідах санета, акрамя таго, згадваюцца і гвельфы, іх звычай разбураць дом выгнанніка [3, Арк. 4, 5]. Удакладнім, што да партыі белых гвельфаў пэўны перыяд належаў сам аўтар «Боскай камедыі», а так званыя «чорныя» гвельфы асудзілі яго на выгнанне.

Карацей кажучы, у дадзеным выпадку ёсць усе падставы разглядаць біяграфію і спадчыну Дантэ Аліг’еры як «культурны» субстрат творчасці Язэпа Пушчы, а таксама адказна сведчыць, што ад італьянскага пісьменніка эпохі Рэнэсансу зыходзілі многія імпульсы, якія стымулявалі і ўзбагачалі беларускага паэта савецкай эпохі.

Своеасаблівы матэрыял для аналізу дае нам другі верш Я. Пушчы – «Красуйце вечна, кіпарысы». У ім Дантэ прадстаўлены так:

...Шумяць дубы, каштаны, клёны,
Здаецца мне: ў плашчы зялёным
Ідзе прысадамі, дубровай
Сам Дантэ у вянку лаўровым,
З ім поплич па шляху жыцця
Нясе Купала родны сцяг.

Пайду у падарожжа з імі,
Пайду, як з роднымі, сваімі,
Да сэрца радасць прыгарну,
Каменне песнямі скрану... [2, с. 83].

Уважлівы чытач прыпыніць увагу на тым, што беларускі паэт, ствараючы партрэт увянчанага славаю італьянца, азначае колер яго адзення. Ці выпадкова? Магчыма, такое мастацкае рашэнне абумоўлена акалічнасцю, што ў «Боскай камедыі» Беатрычэ мае менавіта зялёны плашч, калі з'яўляецца перад Дантэ:

Адзетая ў пунсовыя тканіны
І ў плашч зялёны, на мяне яна
Навеяла прыемныя ўспаміны. [5, с. 296].
(Чыснец, песня XXX. *Пераклад У. Скарынкiна*)

Прыняўшы такую гіпотэзу, можна было б лічыць, што пісьменнік не проста чытаў, а мэтанакіравана вывучаў творчасць вялікага фларэнтыйца. І ў такім выпадку можна дапусціць, што ён, як і Дантэ, колеру плашча надаваў «містычнае значэнне» [6, с. 174]. Высокааўтарытэтных спецыялісты, сярод якіх К. Ландзіна – адзін з першых каментатараў «Боскай камедыі», а таксама прызнаны ва ўсім свеце дантолаг Дж.А. Скартацыні, адзначаюць, што ў Дантэ, згодна трактоўцы колераў, якую Фама Аквінскі даў у «Суме тэалогіі», зялёны колер сімвалізуе надзею [7, р. 261; 8, р. 639]. Адпаведна і мы схільны лічыць: беларускі паэт, вылучаючы зялёны колер плашча Дантэ, таксама прыхавана выказваў думку, што надзея на лепшую будучыню пакуль яшчэ не страчана. Гэта, удакладнім, меркаванне гіпатэтычнае, не ва ўсім пераканаўчае, але ўсё ж такі не зусім пазбаўленае сэнсу. Асабліва калі браць пад увагу загаловак твора – «Красуйце вечна, кіпарысы», а канкрэтна – тое, што ў заглавак выносіцца назва вечназялёнага дрэва.

Што ж датычыцца непасрэдна зместу верша з пункту гледжання асноўнай ідэі, то ў ім Язэп Пушча ўслаўляе неўміручага Дантэ, які праз вякі праходзіць не толькі дзеля таго, каб ушанаваным быць асабіста, але і каб яднаць вакол сябе тых, хто блізка яму паводле паклікання, паводле прадвызначанай ролі ў духоўна-культурным развіцці сваіх народаў і ўсяго чалавецтва.

У беларускай рэцэпцыі Дантэ Аліг'еры гэта надзвычай паказальны факт. І найперш вось у якім плане: для айчынных пісьменнікаў пакалення Язэпа Пушчы як бы само сабою зразумелым было тое, што паэт – правадыр свайго народа; а Дантэ, як паэт над паэтамі, уяўляўся і «правадыром правадыроў».

Ёсць тут, пэўна, і дадатковы сэнс. Язэп Пушча, думаецца, імкнуўся падкрэсліць, што для беларускай літаратуры і нацыі Янка Купала значыць тое самае, што Дантэ для італьянскай. Таму і лірычны герой (=аўтар) верша заяўляе пра свой намер далучыцца да значнейшых паэтаў, абраннікаў-правадыроў, каб служыць падобным чынам народу і чалавецтву.

На наш погляд, прыведзеныя факты сведчаць, што беларуская літаратура ў перыяд свайго станаўлення імкнулася не стаяць на ўзбочыне сусветнага літаратурнага працэсу, а ўключацца ў яго, за-свойваць і творча выкарыстоўваць значнейшыя ўзоры сусветнай літаратуры, да якіх, бясспрэчна, належыць творчасць вялікага італьянскага паэта Дантэ Аліг'еры. І творчасць Язэпа Пушчы вельмі паказальная ў гэтых адносінах.

ЛІТАРАТУРА

1. Пушча, Я. Збор твораў: у 2 т. / Я. Пушча. – Мінск, 1993–1994. – Т. 1. – 1993.
2. Пушча, Я. Збор твораў: у 2 т. / Я. Пушча. – Мінск, 1993–1994. – Т. 2. – 1994.
3. БДАМЛМ. – Ф. 26. – Воп. 1. – Спр. 30.
4. БДАМЛМ. – Ф. 26. – Воп. 1. – Спр. 47.
5. Дантэ Аліг'еры. Боская камедыя / Дантэ Аліг'еры; пер., тлумач., паслясл. У. Скарынкiна. – Мінск, 1997.
6. Гайдук, В.П. К вопросу о цветовой символике «Божественной комедии» Данте / В.П. Гайдук // Дантовские чтения, 1971. – М., 1971.
7. Dante Alighieri. La commedia / comment. Christophorus Landinus. – Firenze, 1481.
8. Dante Alighieri. La Divina Commedia / riveduta nel testo e commentata da G.A.Scartazzini. – Milano, 1896.